

Yıl : 1955

M. ZEKİ ORAL
KİTAPLIĞI

Cilt : IV, Sayı : III-IV

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
ÜÇ AYDA BİR ÇIKARILIR

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ KİTAPLIĞI
Ayniyat No.:
Yer No. 5840/4

III - IV

1955

Bu eser
MEHMET ZEKİ ORAL'ın
A. Ü. İlahiyat Fakültesine
armaganıdır

KÜLTÜR MATBAASI - ANKARA

1957

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

+ Prof. Dr. HAMİDULLAH	: Hz. Paygamber Zamanında Hadisin Tedvini Çev. Nafiz Danışman	1
ROBSON, James	: Sahih-i Müslim Nüshalarının Rivayeti Çev. Talât Koçyiğit	8
Prof. H. K. Sherwanı	: Gazzâlî'ye Göre Nazarî ve Tatbikî Siyaset Çev. H. G. Yurdaydın	21
Prof. YETKİN, Suut Kemal	: Beylikler Devri Mimârî'sinin Klâsik Osmanlı Sanatını Hazırlayışı	39
Doç. Dr. ÇAĞATAY, Neş'et	: Samiler-araplar ve Güney arabistan Devletleri	44
Hayri, Settar	: İslâm Mimârîsi... Çev. Nermin Sinenmoğlu	68
+ Prof. HAMİDULLAH	: Roma Kanunu ile İslâm Kanunu Arasındaki Münasebetler... Çev. Nafiz Danışman	75
ÖNDER, Mehmet	: Mevlânâ'nın Giyim Şekli ve Elbiseleri	79
Prof. Dr. ÜÇOK, Coşkun	: Bir Tenkide Verilen Zoraki Bir Cevap Hakkında	84
Prof. ÜLKEN, Hilmi Ziya	: Gazzâlî ve Felsefe	98
BİBLİYOGRAFYA	:	
Prof. TANCÎ, Muhammed	: Kitab'ul-ibane an mezhebi ehl'i-adl.	122

İSLÂM MİMÂRİSİ

Çeviren: Nermin SİNEMOĞLU

Settar Hayri

«Gerçekten, Allah güzeldir ve güzelliği sever.»

Muhammed

Aynı dinden olan milletlere karşı, Büyük Harp esnasında beş yıllık propaganda neticelerini iyi bilenler düşman memleketlerin ahalişi gibi hemen hemen aynı kültür ve medeniyete sahip aynı ırk mensubu kimselerdir ve bunlar bin üç yüz yıldan beri süre gelen zararlı bir propagandadan sonra hakikati göremiyen Avrupa ve Amerika'da müslümanlar ve İslâmiyete karşı her çeşit dolap ve yalanların atasözü haline gelmesini yadırgamıyacaklardır.

Zaman zaman Avrupa ve Amerika'da hakikati az çok görebilen âlimler olmuştur ve bunlar insanların hakikî saadeti yolunda İslâmiyetin ve müslümanların hissesine dikkati çekmişlerdir. Fakat bu boşlukta bir feryat olarak kalmıştır. Asırlar boyunca devam eden kötü düşünceler bir kaç sene içinde silinemez.

Batılılara göre İslâmiyet terakki yolunda bir maniâ idi. İslâmlıkta kadının ruhsuz olduğu, umûmî bir inançtır. İslâmiyete karşı san'at ve ilim düşmanıdır diye ithamlar olmuştur; ahlâklarının düşük olduğu da söylenmiştir. Bütün bunlar mütenakız (= çelişik) vakıalar karşısında söylenmiş ve söylenmektedir.

Kadın ve erkek her müslüman için ilim yolunda gitmek hakikati aramak gerçekten bir vazifedir. Kur'an böyle emirlerle doludur ve bu hususta Peygamberin nasihatları çok kuvvetlidir; «İlim öğret, kim öğretirse öğretsin Allaha korkar; bunu arzu eden Allaha tapar; ondan bahseden Allahı metheder; onu öğreten sadaka dağıtır; ona malik olan hürmet ve saygı timsali olur. İlim bizi hata ve gûnahtan korur; cennete giden yolu aydınlatır; seyahatlerde koruyucumuzdur, çölde dayanağımız, yalnızlıkta arkadaşımızdır. Bize hayatın zevk ve dertlerinde önderlik eder; arkadaşlarımız arasında bir süs gibi, düşmanlarımıza karşı bir kalkan gibi hizmet eder, onun vasıtasıyla iyiyi ve doğruyu tespit etmek için tayin ettiklerini yükseltir. Bunların hatıraları yaşayacak olanlardır. İlim cehaletin zayıflığı için kati bir devadır, haksızlık gecesinde parlak bir fenerdir. İlmî çalışma oruç tutmak kadar meziyetlidir; telkinleri duadan aşağı değildir; alicenap bir kalpte en yüksek hisleri uyandırıyor, zayıflara doğruluk ve faziletin insanî emrini veriyor.»

Okuyucuya İslâm mimârisinden bahsetmeden önce İslâmlık hakkında biraz fikir vermek yersiz olmayacaktır. İlk adımda hayata tam bir bağıklık verdiği için diğer dinlerden ayrılır. Avrupa ve Amerika'da bugünlerde anlaşıldığı gibi dar manada bir din değildir. Hususî bir iş değildir. Kilise ve camiye gitmek ve bazı seremoni yapmak için değildir. Hayatın bütün faaliyetine nüfuz etmiştir. O kendisi hayattır. O Almanların «Erlebnis» dedikleri şeydir. İbadet, oruç ve hacca

gitmek v.s. İslâmlık değildir. Bunlar İslâmiyetin sadece sözde unsurlarıdır. Onlar İslâmiyeti korumanın, aşkın, Allaha olan vazifenin ve yaratıklarının ve kendisinin yardımcılarıdır.

Saniyen İslâmiyet Adem, Nuh, İbrahim, Musa, İsa ve Muhammed, hakikatte yıllar boyunca dünyanın her tarafındaki peygamberler tarafından öğretilen Kur'an'da bildirdiği gibi bir dindir. Allah dünyanın bütün insanlarına kendi habercilerini göndermiştir. Böylece, hakikatte muhtelif zamanlarda ve memleketlerde çeşitli elçiler tarafından öğretilmesine rağmen yalnız tek bir din vardır. Bu dine Allah tarafından İslâmiyet denmiştir. Goethe'nin dediği gibi: «Eğer İslâmiyet, Allaha teslimiyet demek olsaydı hepimiz İslâmiyet içinde yaşar ve ölürdük». Ve hattâ «Kur'anın başlıca gayesi üç farklı din mensuplarını birleştirmek gibi görünür». Kant diyor ki: «Gerçek tek pir d'n vardır». Hakikaten İslâmi doktrinlere göre bütün peygamberler aynı dini öğretmişlerdir, fakat bu ilk öğretilen bilgiler kaybolmuştur. Çünkü değişik menşeli muhtelif doktrinlerle karıştırılmıştır. Bu sebeple gerçeği sahteden ayırt etmek imkânsız olmuştur. Yalnız Muhammedin öğrettikleri bize kadar orijinal şekle gelmiştir. İslâmiyetin hiç bir düşmanı mümkün olan her gayrete rağmen Kur'anın orijinal şeklini muhafaza etmediğini ispata muktedir olmamıştır. Bunun için Allahın bütün elçilerinin öğrettikleri Kur'anda muhafaza edilmektedir. İslâmiyetin en büyük tarafı, hakikatin bütün büyük öğretmenlerini tanımasıdır. Onun için Kant'ın dediği gibi bütün dinlerin kaybolduğu ve tekrar insanlığın tek hakiki dini olarak meydana çıkan yegâne dindir.

Salisen İslâmiyet müminlerinin temelsiz hiç bir şeye inanmasını istemez. Bir müslüman mantığa aykırı olan hiç bir şeye inanmağa mecbur değildir. Şayet, demek caizse tek dogma şudur: «Allahtan başka tanrı yoktur ve Muhammed onun elçisidir.» Bu müslümanların inanç formülüdür. Bunun bir defa tekrarı bir insanı müslüman yapar. Eğer sonradan İslâmiyetin kaidelerini takip etmezse kötü bir müslümandır. Allaha inançtan diğer bütün peygamberlere, ölümden sonra ikinci bir hayata, mükâfatlara ve cezalara inanç doğar. Bu inanç, mantığı tezkiz etmez. O mantığın üstündedir, mantıksız değildir.

Rabiyen İslâmiyet sadece münferit bir şahsın değil fakat kâinatın dinidir. Eğer hakkında kâfi bilgisi varsa sosyalizmin kabul edebileceği tek dindir. Sadece o harbi durdurabilir. Sadece o dünyayı büyük bir aile yapar. Onlarsız hiç bir cemiyetin uzun zaman yaşayamayacağı sosyal faziletleri öğretmekle kalmaz takviye eder, hakikatte bu faziletlerin kullanılmasını lüzumlu yapan müesseselerin kurulmasını mecbur kılar. Bu manada İslâmiyet insanlığın iyiliği için bir teşekküldür.

Teferruata girmek imkânsızdır. Okuyucunun bana bir çok sual sorabileceğini ve dünyada İslâmiyeti nasıl değişik gördüğünü biliyorum. Meselâ; kadın, İslâmiyette ruhsuzdur denmesine çok uzak olarak Kur'an'da daima erkeğe eşit olarak bahsedilir. Kur'an kadın için arkadaş manasına gelen «Sahibeh» kelimesini kullanır. İslâmiyette kadın tamamen hürdür ve mükemmel bir şahsiyettir. Hiç bir din onu İslâmiyet kadar yükseltmemiştir. Fakat, dediğim gibi burada teferruata kaçılmaz. Benim maksadım gelecek çalışmalar için alâkayı çekmektir.

Allah tarafından insanlara son mesajını bildirmek üzere seçilen Muhammed 569 veya 570 Nisanında Mekke'de doğdu. Onun çocukluktan itibaren bütün hayatı numune olacak şekilde geçmiştir. Şehrin itimada şayan bir şahsı idi. Yirmibeş yaşında iken ölümüne kadar beraber yaşadığı kendisinden yaşça iki misli büyük bir dulla evlendi. Kırk yaşında iken vahiy vaki oldu. Başlangıçta az muvaffakiyet ve

çok itirazla karşılaştı. Çok geçmeden şiddetli zulme maruz kaldı. 622'de davet edildiği Medine'ye gitti. Mekkelilerin Medinelilere olan düşmanlığı arttı. Bazı mücadeleler oldu. Medine iki defa hücumu uğradı ve muhasara edildi. Bu İslâm devletinin kurulmasına yol açtı ve Muhammed nihayet bir dinin, devletin ve bir kültürün kurucusu oldu.

Çok geçmeden bütün Arabistan İslâmiyeti kabul etti ve onun nüfuzu altına girdi. Muhammed 632'de öldü ve Ebubekir İslâm camiasının başı olarak onu takip etti. Ebubekir dünyada ilk hakiki demokrat devlet olan İslâm Cumhuriyetinin ilk Halifesi oldu ve onu, idaresi altında süratle gelişen İslâm Cumhuriyeti içine bütün İran ve İlk Roma İmparatorluğunun büyük bir kısmını birleştiren Büyük Ömer takip etti. Çok geçmeden Atlantik'ten Pasifik sahillerine kadar uzayan sahalarda müslümanların «Allah-ı Ekber» avazeleri duyuldu. Böylece yüzlerce, farklı kültür ve medeniyet sahibi milletler İslâm nüfuzu altına girdiler. Bir çok memleketlere ekilen İslâmiyet tohumu en harika meyvasını verdi. Gayri mütecanis büyük bir insan kütlesi aşağı yukarı aynı cinsten olan bir kütle içinde eridi. Bundan İslâmiyetin birleşik kültürü doğdu. İslâmi kültür bir çok kültürlerin toplamından doğmuştur. Bugün İslâm dünyası çeşitlilik birleşiminin en harika alâmetidir.

II.

İslâmi müesseseler aslında lüzum ve ihtiyaç duyulduğu için doğmuştur. İhtiyaç keşfin anasıdır. Müslümanların kültür ve medeniyette pek az hissesi olduğu söylenir. Bu bana Mark Twain tarafından anlatılan komik fakat öğretici bir hikâyeyi hatırlatır. O bir defa meşhur bir vaizi dinledi. Ayının sonunda rahip vaazını metheden fakat içinde yeni hiç birşey bulunmadığını söyleyen Mark Twain'e takdim edildi. Muharririn evinde içinde vaazın her kelimesinin mevcut bulunabileceği bir kitabı vardı. Tabii köy papazı, bunu, bunun ancak dün akşam hazırlamış olduğu ve hiç bir yerde bulunmasına imkân olmıyan yeni bir vaiz olduğunu söyleyerek şiddetle reddetti. Mark Twain sadece kendisine kitabı göndereceğini söyledi. İlk postada köy papazı lûgatı aldı.

Müslümanlar dünyanın gördüğü en müsamahakâr insanlardır. Onlar her zaman faydalı buldukları her hangi bir şeyi kabul etmeğe hazırdırlar. Yabancılarından bir şey öğrenmeyi küçümsemezlerdi. Peygamberleri demiştir ki: «Akıl sadık olanın yol gösteren devesidir, nerede bulursan onu yakala». Fakat onlar başkalarından ne almışlarsa ona kendilerinden öyle bir renk vermişlerdir ki kendi işleri gibi addedilmiştir. Agra'daki Tac Mahal Hindistan'da, İspanya'daki İslâm zekâsının neticesi olan Elhamra gibi, İslâmiyetin mahsulüdür. Her ikisi de bilinen hiç bir şeyin taklidi değildir. İkisi de fikir, plân ve kompozisyon bakımından orijinaldir. Biri Doğu'da, biri Batı'da. Birbirlerinden ne kadar farklı! Fakat her ikisinde de İslâmi ruh hâkimdir ve onları birleşik bir kültürün mahsulü yapıyor.

Avrupa ve medeniyetinin İslâmiyete ne borçlu olduğu dünyaca az bilinir. Bunun aksine olarak İslâmiyet hakkında tamamen yanlış düşünceler hüküm sürmekte ve müslümanlar san'at düşmanı olarak addedilmektedirler. Eğer ben Peygamberin «Gerçekten, Allah güzeldir ve güzelliği sever» sözünü tekrar edersem bunu tezkîp edebilir ve dinlerinin kat'i tesiri altında müslümanların yaptıkları san'at eserlerini gösterebilirim. Avrupada müslüman san'atının en büyük mütehas-

sısı Prof. Sarre «Orta Zamanlarda Avrupanın bütün kıymetli ve lüks şeylerini şark dünyasından aldığı ve bütün san'atkârane faaliyetlerin, yüksek ilim ve her türlü konforun, uzun zamandan berivatanı olan şarktan gelen ipekli ku maş ve halıların batının süsü olduğu ve Rönesans devrinde İtalyan resim san'atının renk inkişafında mühim tesiri olduğunu hatırlıyamaması, şark İslâm san'atının bu kadar az tanınması hayret vericidir.» diyerek bunu tam mânasiyle ifade etmiştir.

Eğer ben müslümanların çeşitli ilim ve san'attaki payını, hayata nasıl yeni bir mâna verdiklerini, günlük konforumuza nasıl yeni ilâveler yaptıklarını birer birer anlatmış olsaydım, mevzuumun hudutlarını çoktan aşmış olacaktım. Kâğıtsız, terazisiz, pusulasız, şekersiz, kimyasız ve çamaşırsız bir hayat tasavvur edin belki böylece biz, modern medeniyetin İslâm dünyasına olan borcu hakkında küçük bir fikir edinebiliriz. Fakat şimdi dikkatimizi bu küçük kitabın mevzuuna çevirelim.

III

Nasıl her milletin dinlerinin, hükümetlerinin, örf ve adetlerinin tarihçesi kendi mimârî anıtlarında görülebilirse aynı şekilde müslümanların mevcut yapıları da bunların iman prensiplerini, sosyal ve fikrî hayatlarının hususiyetlerini, muhteşem imparatorluklarının gelişme ve birleşmesini belirten eşsiz bir kaynak teşkil ederler.

İslâmiyet her şeyi içine alan bir din olduğundan onun sözde ibadet evi olan cami, müslüman hayatının merkezini teşkil eder. Müslümanların yaptığı ilk bina, içinde Peygamberin de namaz kıldırılmış olduğu, 623'de inşa edilen Medinedeki mesçittir. Bu mesçit aynı zamanda İslâm cemaatının toplantı yeri idi. Yabancıların kabul ve misafir edildikleri bir ev olarak da kullanıldı. Peygamberin hususî ikametgâhı da bu binaya bağlıydı ve halen de kendisi orada Ebubekir ve Ömer ile birlikte metfun bulunmaktadır. O zamandan beri dinî ve siyasi birliğin, maneviyat ve cemaatin, iman ve aklın sembolü olan bu ilk ibadet evi, sık sık tamir gördüğü ve kolayca anlaşılabilir şekilde büyütülmüş olduğundan esas yapının sadece ilk yeri tespit edilebilmektedir. Mamafih o kendinden sonraki camilere modellik etmiştir.

Umumiyetle müslüman camisine, camiin büyük veya küçük oluşuna göre, bir kütüphane, mektep, fakülte veya bir üniversite, talebeler ve seyyahlar için bir imâret, muhtaçlar için bir aşhane, hamam ve yıkanma odaları bazan bir hastahane ilâve edilmiştir. Bazan müessisin mezarı da onun bir parçasını teşkil eder. Şüphesiz cami en mühim bir toplantı yeri idi. Mahallî şûra orada toplandığı gibi milletvekili seçimlerinde oy atılacak yerler de orada bulunuyordu.

Kutsiliklerinden dolayı iyi korunmuş olan camiler ve türbeler müslüman mimârî anıtlarının en çok ömürlü olanlarıdır. Sivil binalardan pek az kalıntı vardır. Fakat bugün elimizde müslüman mimârisine ait eksiksiz tam bilgi veren şekiller mevcuttur. Burada teferruata girmemiz mümkün değildir. Şarklı bir deyimle, mevzu bir vazoya sığdırılması mümkün olmayan Okyanus kadar geniştir. Saha, Magribiler, Araplar, Türkler, Berberiler, Hintliler, Zenciler, Çinliler, Cavalılar gibi nüfusları 270-350 milyon tutarında, birbirinden apayrı, Atlantik kıyısından Pasifik kıyılarına kadar uzayan bölgedeki insanları içine aldığından çok

geniştir. Hakkıyla bir iki satıra değil, bir kaç yüz sahifa içine dañı sığdırılmaz. Benim maksadım sadece, okuyucunun pek az bilinen ziyadesiyle yanlış anlaşılmiş olan İslâm kültürü mevzuuna alâka ve sempatisini celbetmek ve ikaz etmektir. Bu kültürün prensipleri şimdi batıda kazanç zeminidir ve kendini hissettirmeksizin dünyanın her tarafına yayılmaktadır. Politik, kanunî ve ahlâk reform hareketleri aşağı yukarı bunun neticesidir. Batı süratle ve gözü kapalı bir şekilde ona doğru yürüyor. Bu sebeple nereye doğru gidildiğini bilmek daha akıllıca bir hareket olmayacak mıdır?

İslâmiyet, san'atı ve dolayısıyla mimârisi beynelmileldir. Böyle öğrenme maksadiyle yapılan çalışmalar insanlığın selâmeti için en ehemmiyetlisi olabilir.

Saladin İslâm mimârisini şu şekilde beş sınıfa ayırıyor: Suriye-Mısır, İspanya ve bütün Kuzey Afrikayı içine almak şartıyla Magribi, İran, Osmanlı ve Hint.

Başlangıçta müslümanlar mevcut binaları kullandılar ve onları ihtiyaçlarına uydurdular. Böylece kiliseler camilere çevrildi. Sonraları eski bina ve harabelerden aldıkları malzemenen istifade ettiler. Bu da tükendiği zaman kimsenin yardımı olmaksızın kendi zekâlerinden faydalanmağa mecbur kaldılar. «Her memlekette tanzimi birbirine benzemeyen menkıbelerinde dini bir tevekkül ve minnet ruhu esen, şekil ve renk birleşmesiyle göz kamaştıran tezyinatı ile kendi stilleri meydana çıktı. Mamafih hepsinde de Kuran'ın şairane rapsodisinden ve yerli ve esrarlı sistem ihtiyacından mülhem olan umumî bir benzeyişi muhafaza etti. Büyük Müslüman İmparatorluğunun muhtelif kısımlarındaki umumî inanç ve sıkı bağ; herkes tarafından elde edilen çeşitli tecrübe ve bilgiyi her tarafa geniş miktarda yaymıştır. Her san'at kolunun kaideleri tamamen anlaşılmiş ve onların tatbikatı, zenginliğin artması ve imparatorun cömertliği ile takviye edilerek, kolaylaşp, rağbet görüp terakki etmiştir. Arap talebesinin gösterdiği ilk rağbet'in mimârî meziyetin, mükemmelliğin inkişafında mühim rolü olmuştur.» (Scott)

Eğer memleket ve iklim farkları göz önünde tutulursa müslüman mimârisinin mütecanis ve benzer olduğu ve kendine has karakteristik özelliklere sahip bulunduğu söylenebilir. Bütün kuvvet Allah'ın birliğinde toplandı ve ibadet maksadı ile tasvir yapma yasağı aşağı yukarı İslâm sanatında heykel ve resim yapılmasını önledi. Fakat bu, küçük san'at ve mimâride, meselâ.. arabesk gibi daha yüksek tezyini motiflerin keşfine götürdü. Tezyinatta arap alfabesi İspanyadan Hindistana kadar uzayan sahada kullanıldı ve en meşhur hattatları yetiştirdi. Müslüman san'atını karakterlendiren diğer bir unsur sivri kemerdir. «Hiç bir millet ince hatlarda, şahane güzellik ifadesinde, binaların nefis tezyinatında daha yüksek bir seviyeye erişmemiştir. Batıda, stucco duvar tezyinatlarının bir hususiyetidir. İmâl sırrı maalesef kaybedilmiş bulunuyor». Sırlı tuğlalar da İslâm san'atının diğer bir hususiyetidir. Bazı muhalif fikirlere rağmen, nişler de binalarının ayrı bir hususiyetini teşkil etmektedir. Sarkıtlı pantantifler bir kaç nişin bir araya toplanmasından ibarettir. Bir problemin mükemmel bir şekilde tatmin edici halli gibi Fergusson tarafından çok methedilen, bütün asırlarda mimarların hünerlerini gösterdiği fakat başkalarından ziyade Saracenic (müslüman) mimarlar tarafından kemerin, kubbenin ve duvar boşluklarının en teshir edici ifade ile işlenmesiyle daha muvaffakiyetli bir şekilde yapılan yarım kubbeli kapı, İslâm mimârisinde en mühim rolü oynar. Eserinde mesnet ve süs bakımından kemeri kullanmada müslümanlar ka-

dar hiç bir sanatkâr hamle yapmamıştır. At nalı, sarkıtma, hafif sivri, çok dilimli ve sivri kemer şekillerini kullanmışlardır. Hakim fikir Gothic san'atının mühim bir unsuru olan «sivri kemerin Avrupaya Sicilya ve İspanya yoluyla geçtiği merke-zindedir.» (Scott)

Müslüman mimârisi dinî ideâllerin ilhamının neticesidir, İslâmiyet disiplin-li ve basittir. Gerçek İslâm hayatı da böyledir. Bu harika kuvvet ve kudrete bu-gün bakı kalmış binalar tanıklık eder.

İslâm hayatının esasî iş ve vazife üzerine kurulmuştur. Bu iş için mürşit kuvvet, Allah aşkından doğan gayretten gelir. Bir müslüman ancak işini bitirdik-ten, vazifesini yaptıktan sonra artistik zevklerle meşgul olabilir. Böylece, İslâm estetiği, çalışma hayatındaki tevaffuk nazariyesi üzerine inşa edilmiştir. Bu se-beple, müslüman cenneti bir estetik idealdir. O, altında sular akan harikülâde gü-zel pavyonları havi bir bahçedir. Müslüman şair ve yazarlar bu cennetin güzellik ve şenlikleri hakkında pek çok yazı yazmışlardır. Mamafih, Kur'anda, Allahın çalış-kan yaratıkları için hiç kimsenin görmediği, işitmediği ve hatta tahayyül etmediği böyle bir cenneti hazırladığına dair bahis vardır. Fakat insan kafası bütün bunlara bir şekil vermeyi denedi. Böylece, ideal müslüman cenneti insan kafasında, prens-lik ve kırallıklar yaşatacak derecede, çok büyük tesirler meydana getirdi. Büyük hükümdarlar binalarının inşasında bu cennetin canlandırılmasına yardım etmek için dünyanın her tarafından en meşhur sanatkârları davet ettiler. İmparator Şah Cihan tarafından yaptırılmış Agra'daki Tac'ın bütün mimar ve sanatkârlarının milliyet ve isimlerini biliyoruz. Timur'un başkenti Semerkant'ı güzelleştirmek i-çin her memleketten san'at üstadlarını getirttiğini de biliyoruz. Yine en üstün ilim ve san'at adamlarının İspanyadaki müslüman prenslerin saraylarına nasıl toplan-dıklarını da biliyoruz. Bu, aynı zamanda dünyanın her yerindeki müslüman bina-larında müşahede edilen büyük ölçüdeki benzerliği izah eder. İspanya, Mısır ve İs-tanbul yapıları çok güzeldirler fakat müslümanlar tarafından Hindistanda yapılan-lar bunların hepsinden üstündür. Hiç bir yerde müslüman yapıları, Hindistandaki-ler gibi mimârî zihniyetli mütenasip bir ahenk göstermezler. Teferruat o kadar «ince hesaplanmış ve o kadar güzel uydurulmuştur ki, bina ahenk ve bünyevi ifa-desinden hiç bir şey kaybetmez».

İslâm mimârisi zirvesine Hindistanda ulaştı. İspanyadaki Elhamra fevkalâde güzeldir, Kahiredeki camilerin bir kısmı hakikaten çok güzeldirler fakat Havel'in deyişine göre: «Müslüman binaları içinde Hindistandakiler, Arabistan, Türkiye, Mısır ve İspanyadakilerden üstündürler. Kahire ve İstanbuldaki camiler Bidjapur, Delhi, Fatehpur (=Sikri) ve Ahmedabad'dakilerle mukayese edilirse plân bakımın-dan ifadesiz ve inşa bakımından zayıftırlar. Hindistandaki Moğol saraylarının fi-kir zenginliği ve üstün kuvveti yanında Elhamranın keskin hatları ve renkli stuc-ca'ları soğuk ve yeknesak kalır».

İslâm mimârisi, en yüksek estetik zirveye Hindistanda ulaştığından İslâmi-yet, halâ, diğer yerlere nazaran orada yaşamaktadır. Hintli olduğum için böyle söylemiyorum. Bilâkis Hindistanda tatmin olmadığım için çok zaman önce 1904'de oradan ayrıldım. O zamandan beri müslüman dünyasının en önemli kısımlarında yaşadım ve pek az kimsenin yapmış olduğu şekilde tanımayı öğrendim. O memle-ketlerde onların arzu ve usulü ile beraber fikrî ve ruhî yükseklik için halkla elele çalıştım. İslâm kültürünü canlandırmak ve gelecek inkişafı için Hindistana ba-kıyorum. Arapların, bütün kabiliyetlere ve daha çok şansa sahip oldukları halde,

şimdiki durumlarına bakarak, daha gelecek uzun yıllar için içten bir gelişmeyi tasavvur edemiyorum. Belki cür'etli ideallere karşı duracak cesaretleri yok, belki o idealleri kaybettiler, belki de onları kavramanın imkânsızlığını gördüler. Türklerle gelince, onlar, İslâmiyeti hiç bir zaman anlamamışlardır ve her zamanki gibi bugün de ondan hayli uzaktırlar. Münevverlerinin büyük bir kısmının İslâmiyetle alâkası yoktur. Çok defa, Türkiyenin başındakiler değil, halkın pek azı İslâmiyeti benimsedi. Hiç şüphe yokki, Hindistan halkı kadar idealleri için kendilerini feda etmeğe hazır yer yüzünde kimse mevcut değildir.

Hindistan akıl ve felsefe memleketi oldu. İslâmiyet tohumu onun ana toprağına boşuna ekilmemiştir. İslâmîk Hind ruhu harikalar gösterebilir. Dünya onu çamşmalıdır. O insanlığı kurtarabilir.